

İKTİSADİ ANALİZ TARİHİNE NASIL YAKLAŞMAK GEREKİR? (II)

Hüseyin ÖZEL*

Öz

Bu yazı, farklı iktisadi düşünce okulları arasında bir sınıflama yapma amacı gütmektedir. Bu amaçla, iktisadi düşünce okullarını birbirinden ayırtmada yarar sağlayabilecek iki analitik sorun üzerinde durulmaktadır: bireysel çıkara dayalı davranışlar arasındaki uyumun nasıl sağlanacağına yönelik olan “koordinasyon sorunu” ile kendi kendisini sürekli olarak ve zorlanmadan yeniden üretme kapasitesine sahip olan bir toplumsal ve ekonomik düzenin nasıl ortaya çıkabileceğine yönelik “düzen” sorunu. Bu iki sorun aslında, iktisadın temel “sorunsalı” olan “Görünmez El” kavrayışının iki yüzünü göstermektedir. Dolayısıyla, bu yazıda, farklı okullar, görünmez el anlayışı ve ona yönelik eleştiriler bağlamında bir sınıflama içinde sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Görünmez el, görünmez ters el, evrimci el, koordinasyon sorunu, düşünce okulları.

Abstract

How Should the History of Economic Analysis be Approached? II

The present paper aims at developing a classification that can distinguish among different schools of thought in economics. For this aim in mind, two analytical problems that could be useful to distinguish among different schools of thought are identified: “the coordination problem”, which seeks to explain the emergence of equilibrium out of individual self-interested behavior; and the “order” problem that seeks to explain the emergence of an economic and social order that would be capable of reproducing itself smoothly and continuously. These two problems, it is noted, are two façades of the same “problematic” of economics, namely the “Invisible Hand”. Thus in the paper, a classification among different schools of thought on the basis of the invisible hand conception is developed, and the analytical problems associated with this conception are discussed.

Keywords: Invisible hand, invisible backhand, evolutionary hand, coordination problem, schools of thought

* Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, Beytepe/ANKARA,
ozel@hacettepe.edu.tr

GİRİŞ

Bu yazı, iktisadi analiz tarihine ilişkin olarak daha önce geliştirilen bir yaklaşımın (Özel, 2001) devamıdır. Bu önceki yaklaşımda, analiz tarihinin temel birimi olarak, “bilim öncesi vizyon” ile “analitik” yapının bir birleşimi olarak ele alınan "düşünce okulu" kavramının kabul edilmesi gerektiği ileri sürülerek iktisadın tarihindeki iki temel düşünce okulu yani Klasik-Marksist Okul ile Neoklasik Okul incelenmekteydi. Bu yazıda ise, aynı kavramsal çerçeveye dayanarak, iktisadi düşünce tarihindeki öteki düşünce okullarının da genel bir incelemesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Ancak bu yazıda, daha çok farklı düşünce okullarını birbirinden ayıran analitik özellikler ele alınmakta, iktisadın çözmesi gereken ve “Görünmez El” anlayışının iki boyutuna işaret eden iki temel analitik soru üzerinde durulmaktadır. Bu sorular, piyasa sisteminin kaynak dağılımı ile sermaye birikim sorunlarını çözebilme kapasitesine sahip olup olmadığını sorgulayan “koordinasyon sorunu” ve bu sistemin aynı zamanda, kendi kurumsal yapısını sürekli olarak, bireysel davranışlar temelinde yeniden üretme kapasitesine sahip olup olmadığını sorgulayan “düzen” sorularıdır. “Görünmez El”, Adam Smith’den bu yana iktisadın disipliner sınırlarını tanımlayan bir “sorunsal” olarak kendisini göstermektedir; anlayış, bir yandan piyasa ekonomilerinde farklı karar birimleri arasındaki koordinasyonun piyasa tarafından sağlanacağı, öte yandan da bu koordinasyonun aynı zamanda, hiç kimse niyetlenmese bile, yaşayabilir ve istikrarlı bir ekonomik ve toplumsal düzeni ortaya çıkarabileceğini ileri sürmektedir. Bu bakımdan, yazı iktisadi analiz tarihini okurken temel alınması gereken analitik sorunun, sözkonusu iki boyutu ile birlikte Görünmez El kavrayışı olduğunu ileri sürmektedir. Bunun için de önce “koordinasyon” sorunu ile “düzen” sorunu ortaya konmakta, daha sonra da farklı düşünce okullarının bu iki analitik soruna nasıl yaklaştıkları tartışılarak bir sınıflama geliştirilmektedir.

1. “KOORDİNASYON SORUNU”

Adam Smith’den bu yana, iktisadın belki de en önemli sorunsalı, tümüyle bireylerin seçimlerine dayanarak işleyen piyasa sisteminin “iktisadi” sorunu çözebilme, yani “hangi malların”, “kimler için” ve “nasıl” üretileceği sorularına kapsamlı ve tatmin edici yanıtlar verebilme yeteneğine sahip bir analitik çerçeve ortaya koymak olmuştur. Bu üç soruya verilecek yanıtlar, özellikle sermaye birikimi ve değişimin sözkonusu olduğu bir ortamda kaynak dağılımının nasıl sağlanacağını ortaya koyacaktır. Piyasa sistemini savunan iktisatçılara göre iktisadi sorun, piyasalar içerisinde, her birisi kendi faydasını (ya da kazancını) ençoklaştırmaya çalışan ve birbirleriyle etkileşim içerisindeki bireylerin aldıkları kararlar sonucunda çözülmektedir. Bu çözüm ise, piyasanın bireysel

kararlar arasındaki uyumu sağlayan bir koordinasyon eyleyeni olarak işgördüğü, böylelikle de fiyatların görece kaynak kıtlıklarına uygun olarak belirlendiği ve ekonominin genelinde ortaya çıkacak dengenin dışarıdan bir müdahale olmaksızın sağlandığı bir durumu tanımlamaktadır. Buna karşılık, piyasaya eleştirel gözle bakan iktisatçılar ise esas olarak zamanın dikkate alınmadığı, statik bir çerçevenin varsayıldığı böyle bir analizin, ne zaman ve değişmeyi içeren bir analiz çerçevesini gerektiren sermaye birikimi sorununa, ne de bireysel karar birimlerinin kararları arasındaki uyumun nasıl sağlanacağı sorununa doyurucu çözümler üreteceğini düşünmektedir.

Dolayısıyla, her iktisat teorisi, ister piyasa yanlısı isterse de karşıtı olsun, bireylerin kararları arasındaki uyumun nasıl sağlanacağı sorununa, yani “koordinasyon” sorununa yanıt bulmak zorundadır. İktisadi analiz tarihine bakıldığında, koordinasyon sorununa yönelik olarak kullanılan üç ayrı analitik çerçeveden söz etmek gerekmektedir. Bu üç çerçeve, sırasıyla, daha çok neoklasik iktisatçıların benimsediği, statik bir analiz çerçevesinde koordinasyonu dikkate alan *senkronik* çerçeve; ikincisi, Keynes ve Marx gibi, daha çok piyasaya eleştirel yaklaşan iktisatçıların benimsediği, zamanın, değişimin ve sermaye birikimi sözkonusu olduğunda koordinasyonu inceleyen *diyakronik* çerçeve; son olarak da, Marshall’ın ya da Schumpeter’in en azından olgunluk döneminde iktisattan sahip olmalarını bekledikleri dinamik, dolayısıyla da evrimsel boyutu dikkate alan *dinamik düzen* çerçevesidir.

“Senkronik” koordinasyon çerçevesi, zamanın belirli bir noktasındaki toplam talep ve toplam arz arasındaki, ya da aynı anlama gelmek üzere, planlanmış yatırımlarla planlanmış tasarruflar arasındaki eşitliğin sağlandığı koşulları dikkate alır; bu yüzden de daha çok bir “dinlenme durumu” (*state of the rest*) olarak statik bir denge kavrayışına yaslanır. Bu çerçevenin paradigmatic örneği, Walras’ın genel denge analizidir; Klasik iktisadın bir bölümünün (örneğin Ricardo’nun) dayandığı ünlü “Say Yasası” da bu çerçevede ele alınmalıdır. İkinci koordinasyon çerçevesi, Keynes’in *Genel Teori*’sinde (1936) olduğu gibi, statik bir çerçeveye, örneğin yatırım ve para gibi zaman boyutu olan değişkenlerdeki değişmelerin sokulması durumunda sözkonusu eşitliğin ne olacağını dikkate almaktadır; bu yüzden de diyakronik çerçeve ya statik kısa dönem dengelerinin dizisinden oluşan “geçici denge” (*temporary equilibrium*) ya da para arzı, beklentiler ya da beklentiler gibi bir “kaydırma” değişkenindeki değişmelerin sonucunda sistemin yeni denge durumlarını dikkate alan “kayan denge” (*shifting equilibrium*) çerçevelerinde olduğu gibi, karşılaştırmalı statik denge bir çerçevesini benimsemektedir (Ertürk, 1996: 379; Özel 2007). Sonuncu çerçeve, koordinasyon sorununu dinamik, hatta Marshall’ın “iktisatçının Kabesi” (Marshall, 1920: 19) diye belirttiği “iktisadi biyoloji” boyutuna uzatan çerçevedir. “Dinamik düzen” çerçevesinde, sistemi tanımlayan parametreler ya da “normlar” değişmekte,

ancak bu değişimin yönü bilinmemekte, hatta bir önceki norm, bir sonraki hakkında bilgi verici nitelikte bile olmamaktadır (Schumpeter, 2005: 115). Çerçeve aynı zamanda, rekabet ve sermaye birikim sürecinin uzun dönemli dengesizlik ya da hatta “denge dışı” (*nonequilibrium*) durumların yaratılmasına da olanak vermektedir.

Aşağıda, Tablo 1’den görüleceği üzere, senkronik ve diyakronik çerçeveler daha çok birbirlerinin “özel hali” niteliğinde iken dinamik çerçeve bu ikisinden son derece farklıdır. Senkronik çerçeveden diyakronik çerçeveye geçiş yalnızca, başlangıçta veri olarak alınan değişkenlerin değişmesine izin verildiğinde, bunun etkilerini izleyebilmek için kullanılmaktadır. Bu tür çerçevelerde sistemdeki değişimin kaynağı sistem içinden değil, sistemin dışından gelmektedir. Özellikle diyakronik çerçevede değişme olsa da, bu değişme, “*natura non facit saltum*” ilkesine uygun olarak sürekli, kesintisiz ve tedricidir. Genel olarak doğanın “tekdüze” olduğu kabulüne dayanan bu modeller, “kapalı” sistemleri gerektirmektedir. Kapalı sistem anlayışının gerisinde, Klasik Newtoncu madde anlayışın dayandığı, *tanecik (corpuscularian)* düşüncesi ya da atomistik bir bakış açısı ile *mekanik* bir nedensellik anlayışı bulunmaktadır; bu da aslında *indirgemeci* bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır: daha yüksek düzey ya da katmandaki varlık, özellik ya da güçler, daha alt düzey ya da katmandaki varlık, özellik ya da güçlere dayanmaktadır; ya da onlar tarafından açıklanabilir; ya da onlar tarafından öngörülebilir (Bhaskar, 1975: 114-15; Özel 2000: 274-75). Buna karşılık açık sistemlerin önemli bir özelliği, gözlenen belirli bir etkinin birbirinden farklı, hatta bazen birbirine karşıt olan iki ya da daha fazla mekanizmanın işleyişi sonucu ortaya çıkıyor olmasıdır (Bhaskar, 1975: 119). Bunun da anlamı, yasa benzeri önermelerin yalnızca ampirik genellemeler olmadığı, çünkü doğanın, belirli bir anda geçerli olan bu tür genellemelerin her zaman ve her yerde geçerli olmasının gerekmemesi anlamında, tekdüze (*uniform*) olmadığıdır. Böyle bir durumda sistemdeki değişkenler arasındaki etkileşimler de doğrusal nitelikte olmayacak, hatta sistemin gelecekteki davranışını öngörmek mümkün olmayacaktır. Bu yüzden de amaç öngörü yapmak değil, daha çok açıklama yapmaktır. Böyle bir çerçevede daha çok sistemin izlediği değişme ve evrimleşme yolları dikkate alınmaktadır. Bir başka deyişle bu modeller, senkronik ve diyakronik çerçevelerin aksine, mekanik nitelikte değil, karşılıklı etkileşimler sonucunda yeni yapıların ortaya çıkabileceği, “oluşan” (*emergent*) türden “organik” modellerdir ve bir evrim sürecine tabidir (Tablo 1).

Tablo 1. Üç Koordinasyon Çerçevesi

	SENKRONİK	DİYAKRONİK	DİNAMİK/ EVİRİMCİ
ANALİZ ÇERÇEVESİ	<i>Statik</i>	<i>Karşılaştırmalı Statik</i>	<i>Dinamik</i>
DENGE KAVRAYIŞI	<i>Statik Denge ("Dinlenme" Durumu)</i>	<i>"Kayan Denge" "Geçici Denge"</i>	<i>Yapısal Değişme Yokluğu</i>
YÖNTEM	<i>Mekanik</i>	<i>Mekanik</i>	<i>Organik/Evrimsel</i>
DEĞİŞME	-	<i>Sürekli ve tedrici</i>	<i>Kesintili , sıçramalı</i>
DEĞİŞMENİN KAYNAĞI	<i>Sistem Dışı</i>	<i>Sistem Dışı ("Kaydırma" Değişkenleri)</i>	<i>İçsel/Yapısal ("Yaratıcı Yıkım")</i>
DÜZEN	<i>Görünmez El (İstikrarlı)</i>	<i>Görünmez El/Ters El (İstikrarsız)</i>	<i>Dağılan (Dissipative) (İstikrarsız)</i>

Kaynak: Özel (2007: 471)'den hareketle hazırlanmıştır.

Bu bakımdan önemli bir nokta, tarihsel zamanın iktisadi analize sokulmasının koordinasyon sorununun çözümünü de daha karmaşık hale getireceğidir. Hem senkronik hem de diyakronik çerçevelerde tarihsel zaman ya basitçe gözardı edilmekte ya da yalnızca bir "kaydırma" değişkeni olarak kullanılmaktadır. Ancak böyle bir çerçeve, sermaye birikiminin de gerçekleştiği bir durumda koordinasyon sorununu çözebilme kapasitesine sahip değildir. Dinamik koordinasyon süreci, doğası gereği, sürekli olarak yeni sıçramaların, "mutasyonların" sözkonusu olduğu evrimsel bir süreçtir; bu yüzden de yukarıda sözü edildiği gibi sistemin "normlarının" kendilerinin değiştiği, "sonucu belli olmayan bir oluşan (*emergent*) süreç" (Foster 2000: 323) anlamında Schumpeterci "gelişme" kavramını (Schumpeter 2005) gerektirmektedir. Bu yüzden sistemin değişme izleği önceden bilinemez. "Gelişme" kavramı bu yüzden, nihai olarak istikrarsızlığa, dengesizliklere, hatta belirsizliklere götürebilecek nitelikte olan, bireyler ve piyasalar arasındaki dinamik ve doğrusal olmayan etkileşimleri de dikkate alabilecek bir anlayış sunmaktadır. Bu anlayışa göre, denge, güçler arasındaki bir eşitliğin sonucu ortaya çıkan bir "dinlenme durumu" olarak, "Newtoncu" bir biçimde değil, zaman içinde değişimler sözkonusu olsa da, yapısal değişimlerin bulunmadığı "Boltzmancı" bir biçimde kavranmalıdır. Sistemin "normlarındaki" değişimin istisna değil bir kural olduğu denge dışı (*nonequilibrium*) bir analiz çerçevesinde, değişimin doğrusal olmayan, tersinemez (*irreversible*) olması, kendini düzene sokan (*self-organization*), karmaşıklık (*complexity*) ve dağılan yapıların

(*dissipative structures*) sözkonusu olduğu bir çerçeve, değişme içinde ortaya çıkan düzen anlayışı dikkate alınmak zorundadır (Foster 2000). Bunun dışındaki yaklaşımlar, adları her ne kadar “dinamik” ise de, en fazla diyakronik çerçeveleri kullanarak kimi mekanik eğretilmeler yoluyla kapitalist sistemin dinamizmini ortaya koyma savındadırlar.

Bu üç koordinasyon çerçevesi, iktisadi analiz tarihi bakımından özel bir önem taşımaktadır, çünkü analiz tarihinin başından beri neredeyse tüm iktisatçılar, koordinasyon sorununu çözmeye çalışmışlardır. Statik bir ortamda koordinasyon ya Walrascı genel denge sisteminde olduğu gibi bütün piyasalardaki karar birimlerinin aynı anda planları arasında uyum olmasını, ya da makro açıdan, toplam arzın *ex ante* olarak toplam talebe nasıl eşit olacağı ya da, aynı anlama gelmek üzere, planlanmış yatırımların planlanmış tasarruflara eşit olmasını gerektirmektedir. Ancak, en azından Malthus’dan bu yana bir bölüm iktisatçı, statik ortamda bile böyle bir eşitliğin ve uyumun sağlanmasının yalnızca şansa bağlı olduğunu düşünmektedir. Üstelik, sermaye birikiminin, tarihsel zaman ve değişiminin sözkonusu olduğu dinamik bir çerçevede, bu koordinasyonun sağlanması çok daha güçtür. Dolayısıyla iktisadi analiz tarihini, piyasa sisteminin koordinasyon sorunu istikrarlı bir biçimde çözebileceğine inananlar ile buna eleştirel olanlar arasında süregelen bir tartışma diye görmek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden, koordinasyon sorunun yukarıda sözü edilen üç boyutunun temel alındığı bir çerçevede incelenmesinde yarar görülmektedir.

2. SENKRONİK VE DİYAKRONİK KOORDİNASYON: NEOKLASİK VE AVUSTURYALI “GÖRÜNMEZ EL”

Bilindiği gibi liberal yaklaşımın piyasa sisteminin işleyişine ilişkin bakış açısı, esas olarak Adam Smith’in ünlü “Görünmez El” kavrayışına dayanmaktadır. Toplumdaki herkes kendi çıkarına yönelik davrandığında, bireyler fayda ya da kazançlarını artırmak için birbirleriyle değiş tokuş ilişkisine girecekler, bu da onları, değiş tokuş öncesinden daha iyi (daha çok fayda ve kazanç sağlayabildiği) bir duruma getirecektir. Toplumdaki herkes bu biçimde davrandığında, etkin bir kaynak dağılımı, kendiliğinden ortaya çıkacaktır; hiç kimse böyle bir şeyi beklemese ya da istemese bile. Smith’e göre, kendi çıkarı peşinde koşan birey, “görünmez bir el tarafından, hiçbir biçimde kendi niyetlenmediği bir hedefe doğru yönlendirilir” (Smith, 1776: 477)¹ Buradaki temel güdü de, bireylerin kendini sevmeleridir; değiş tokuş ilişkisinin temelinde “bana istediğim şeyi ver; sen de senin istediğin şeyi benden alacaksın” anlayışı yer alır: “yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının merhametine değil, onların kendi çıkarlarını gözetmelerine borçluyuz. Onların insanlığına değil, kendilerini sevmelerine sesleniriz; onların gereksinimlerinden değil, elde edecekleri avantajdan sözediriz” (Smith, 1776: 18). Herkes kendi çıkarını

gözeterek davrandığında, değiş tokuş yoluyla fayda ve kazancını artıracığından, sonuçta herkesin hoşnut olacağı, genel bir mutluluk düzeyi ortaya çıkacaktır. Bu hipotez, hala çağdaş iktisat teorisinin, özellikle de genel denge teorisinin temelinde yer almaktadır.² Walrascı Genel Denge modeli, bir “mezat tellalının” (*auctioneer*) koordine ettiği “el yordamı” (*tatonnement*) süreci içinde, her piyasada talep ile arzın birbirine eşitliğiyle tanımlanan dengenin gerçekleşeceğini, dengeye ulaşıldığında ise artık “temizlenecek” arz ya da talep fazlası sözkonusu olmadığından sürecin durarak değiş tokuşun gerçekleşeceğini öngörmektedir. Başka deyişle, karar birimlerinin tercihleri, kurumsal yapı ve teknoloji düzeyi veriyken, denge, “değişme için net bir eğilim olmaması”, değişmeye yol açacak “etkili güçlerin birbirlerini yok etmesi” (Stigler, 1952: 14-15), yani anlık olarak arz ve talebin eşitlenmesi biçiminde tanımlanmaktadır. Teorinin önemli bir sonucu, rekabetçi genel dengenin aynı zamanda etkin bir kaynak dağılımına da karşılık geliyor olmasıdır (Bulutay, 1979: 115-125). Başka bir deyişle, teori, aynı anda hem koordinasyon sorununu hem de düzen sorununu çözebilmektedir.

Yine de bu çerçevedenin içerdiği, kaynak dağılımında etkinsizlikleri ya da “Görünmez Ters El” (*Invisible Backhand*) (Ylikoski, 1995: 34) sonuçlarını ortaya çıkarabilecek iki önemli analitik sorundan söz etmek mümkündür: “mezat tellalının” yokluğu ve analizin tümüyle statik nitelikte olması.³ Öncelikle, modeldeki sistemi dengeye doğru götüren koordinasyon eyleyeni olan mezat tellalı, aslında, modelin işleyişinin öngördüğü bir yapının sonucunda değil, modelin dengeye ulaşabilmesi için, sisteme dışarıdan verilen bir tür *deus ex machina* olarak işgörmektedir (Hunt, 1992: 377-379).⁴ İkinci olarak da, modelin yalnızca statik, senkronik koordinasyonu dikkate alıyor olmasıdır. Dengenin değişmenin olmadığı bir “dinlenme durumu” olarak anlaşılması, teoride tarihsel zamanın değil, “mantıksal zaman”ın geçerli olduğunu göstermektedir. Böyle bir çerçeve, ne rekabetin dinamik bir süreç olarak ele alınması için, ne de sermaye birikiminin varlığının yaratacağı dengesizliğin ve kriz eğilimlerinin ele alınması için kullanışlıdır.

Aslında bu iki sakınca, Carl Menger, Ludwig von Mises ve özellikle Friedrich von Hayek ile temsil edilen Avusturya iktisadi okulunun da en çok üzerinde durduğu noktalar arasındadır. Avusturya iktisadının temel vurgusunun, koordinasyon sorunun çözümünde, dinamik bir süreç olarak algılanması gereken rekabetin oynadığı rolün öne çıkarılması olduğu söylenebilir. Bu bakış açısına göre, “tam” rekabet biçiminde anlaşılan rekabet, bir *süreci* betimlemekten çok bir durumu betimlemektedir (Audretsch, Baumol ve Burke, 2001). Bu iktisatçılara göre rekabet, kendi kendini sürdüren bir piyasa yapısını yaratma yeteneğine sahipse de, rekabetin işleyişi aynı zamanda piyasada dengesizlikler ya da dalgalanmalar yaratma eğilimi de taşımaktadır. Ancak, Avusturya okuluna mensup iktisatçılar da, bu dengesizliklerin piyasanın etkin

işlediği koşullarda, yine rekabet sürecinin işleyişiyle kendiliğinden ortadan kalkacağını savunmaktadırlar.

Örneğin, Avusturya iktisadının belki de en önemli kişiliği olan Hayek'e göre (Hayek, 1937; 1945; 1948; 1984; Caldwell 1997, 2004), piyasa kurumunun temel işlevi, bireysel tüketici ve üreticilerin elinde parça parça halde bulunan bilgi kırıntılarını toplamak, biraraya getirmek ve piyasa fiyatları yoluyla bu bilgiyi diğer karar birimlerine iletmektir. Belirli bir anda toplumun üyelerinin elinde parçalar halinde bulunan bilgi, tek tek bireylerin toplumsal süreçlerin ya da piyasa süreçlerinin bilgisinin tümüne erişmelerini engellediğinden, belirli bir bireyin sistemin işleyişi bakımından önemli olan her türlü bilgiyi elinde tutması hem mümkün değildir; hem de aslında buna gerek yoktur. Bunun nedeni, gerekli bilgiyi toplayan, işleyen ve biraraya getiren bir kurum olarak piyasanın ve bu kurumun işleyiş biçimi olarak rekabetin, kimse planlamasa bile sanki bir plana uygun bir biçimde gerçekleşiyormuş gibi görünen bir "kendiliğinden düzeni" (*spontaneous order*) ortaya çıkaracak biçimde işlemesidir (Hayek, 1937: 54). Bu kendiliğinden düzeni ortaya çıkaran mekanizma, bireylerin sadece kendileri için önemli olacak bilgileri kullanarak gerçekleştirecekleri, çıkar güdüsüne dayanan davranışlarıdır. Bir genel koordinasyon kurumu olarak işleyen rekabetçi bir piyasanın varlığı, bireylerin elindeki parça parça bilgileri, herhangi bilinçli bir müdahale olmadan biraraya getirerek işlemekte ve fiyatlar yoluyla bunun ekonominin tümüne yayılmasını sağlamaktadır (Hayek, 1945). Rekabet süreci, bu parça parça bilgiyi toplayıp biraraya getirerek fiyatların üretim faktörlerinin görece kıtlıklarını yansıtmasını sağlayabilir. Aslında kendi kendini sürdüren bir piyasa yapısının ortaya çıkmasını sağlayan süreç de budur; hiç kimse böyle bir yapının ortaya çıkması için bilinçli bir biçimde uğraşmasa bile.

Görüldüğü gibi, Hayek'in yaklaşımı ile Smith'in yaklaşımı arasında büyük farklar yoktur. Hayek'e göre piyasanın asıl işlevi, bireylerin elinde bulunan küçük bilgi kırıntılarını toplamak, organize etmek ve fiyatlar yoluyla bu bilgileri toplumun geneline yaymaktır. Piyasa kurumu da, tek tek bireylerin davranışları sonucunda kendiliğinden ortaya çıkmakta ve işleyişini sürdürmektedir. İktisadın temel sorunu da bireylerin kendiliğinden eylemleri sonucunda, ekonomik kaynakların, hiç kimse böyle planlamamış olsa bile, sanki bir plana göre dağıtılmasını nasıl garanti ettiğini göstermektir (Hayek, 1937: 54).

Böyle diyakronik bir bakış açısının, zaman, değişim ve sermaye birikimini, girişim etkinliğini zorunlu kılan önemli kavramsal sorunlar olarak gördüğü ileri sürülebilir (Caldwell, 2004: 326). Girişimcinin yalnızca üretim sürecinin organizasyonunu sağladığını düşünen statik rekabet anlayışına karşı olarak Avusturya iktisadının rekabet anlayışı, girişimcinin oynadığı dinamik

rolü öne çıkarmaktadır. Girişimcinin sahip olduğu bu önem, rekabetin, girişim etkinliği yoluyla bireylerin optimal planlarının birbiriyle uyum içerisinde olmasının sağlandığı bir tür “keşif süreci” olarak algılandığını göstermektedir (Hayek, 1984: 259). Girişimcinin temel işlevi, görece kıtlıkların bilgisi peşinde koşarak kar fırsatlarını değerlendirmektir. Fiyatların bilgi aktarma işlevleri engellenmediği sürece, girişimciler bu kar fırsatlarının bilgisini fiyatlardan öğrenerek, kaynak dağılımının etkin bir biçimde gerçekleşmesine yol açacaklardır. Bu bakımdan rekabetin dayandığı “keşif süreci” aslında, girişimcinin bireylerin elindeki bu parça parça bilgiye erişerek onu değerlendirmesinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, sistemin dengeye gelmesi, büyük ölçüde girişimciye bağlıdır; girişimcinin elde ettiği kar, bu bilginin peşinde koşarak onu değerlendirmenin bir ödülü haline gelmektedir. Öte yandan girişimcinin etkinlikleri sonucunda da bilgi yayıldığından, denge durumunda her zaman piyasa fiyatları görece kıtlıkları yansıtır hale gelmektedir. Bu da giderek bütün bir sistemin bilgiyi en etkin bir biçimde işlemesi anlamına gelmekte, yani “kendiliğinden düzen” ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, Hayek, sözkonusu zımni bilginin, parça parça da olsa yalnızca bireylerin elinde tutulduğunu ve piyasa tarafından, fiyatlar yoluyla taşındığını varsayma eğilimindedir. Hayek’in anlayışının temeli olan yöntembilgisel bireyciliğe (bir bakış açısına dayanan böyle bir düşünce (Hayek, 1942, 1943, 1948; Caldwell, 2004), bireyin (ya da kendisi de tekil bir karar birimi olan firmanın) ve bireylerin davranışları sonucu ortaya çıkan fiyat mekanizmasının dışında hiçbir kolektif ya da “toplumsal” kurum ya da yapının bilgiyi üretme, işleme ve aktarma işlevini yerine getirmediği anlamına gelmektedir. Başka deyişle toplumda, bilgi işleme ve aktarma kapasitesine sahip tek kurumun piyasa olduğu biçimindeki böyle bir varsayım, öteki kurumların, örneğin devletin, öteki bilgi toplama ve işleme kurumlarının, araştırma merkezlerinin, üniversitelerin vb., bu konudaki etkinliklerini gözardı etmektedir (Glasman, 1996: 26). Hayek’in “zımni bilgi” anlayışı, ekonomik bakımdan önemli olan bilginin tümünün bedelsiz olarak ortaya çıktığı ve istendiğinde, arama maliyetine katlanmak koşuluyla, kolayca erişilebileceğini varsaymaktadır. Ancak özellikle çağdaş dünyada bilginin kendisinin de bir meta olduğu gerçeği dikkate alındığında, bu bilginin bizzat üretiliyor olabileceği de, Hayek’te görmezden gelinmektedir (Arrow, 1994: 6). Böyle bir bakış açısı, Hayek’te girişimcinin rolünün de aslında küçültülmesi anlamına gelmektedir; çünkü bu durumda girişimcilik yalnızca üretilmesinde kendisini payının olmadığı bu türden “zımni bilgi”yi arama etkinliğine indirgenmiş demektir. Başka deyişle, aslında Hayek’te de, tıpkı Walrascı genel denge yaklaşımında olduğu gibi, girişimci, Schumpeter’de oynadığı dinamik ve etkin rolden çok uzak bir görevi olan, asıl işlevi kendiliğinden düzenin sağlanmasında, daha çok bir tür *deus ex machina* olarak davranmak olan bir dışliye indirgenmektedir.

Dolayısıyla, Hayek'te (ve genel olarak Avusturya iktisadında), rekabetin kimi zaman dengesizlikler yaratan dinamik bir süreç olduğu görüşü ile, "kendiliğinden düzen" anlayışı arasında bir gerilim olduğu söylenebilir: Eğer, dinamik bir süreç olarak rekabet, dengenin yanı sıra dengesizliklerin de ortaya çıkmasına yol açıyorsa, bu durumda kendiliğinden düzen nasıl sağlanabilir? Ne yazık ki, bu konuda Hayek böyle bir düzenin nasıl ortaya çıktığını açıklamak yerine, yalnızca bu düzenin dışarıdan bir müdahale olmadığı sürece her zaman ortaya çıktığını ve varlığını sürdürdüğünü *varsaymaktadır*. Başka bir deyişle, Hayek, aslında bir *explanandum* olan kendiliğinden düzeni, *explanan* olarak kullanmakta, yani, aslında açıklaması gereken noktayı, açıklamada bir araç diye kullanarak döngüsel bir düşünüş içine girmektedir. Özellikle Hayek'in (ve öteki Avusturya iktisatçılarının) rekabeti bir süreç olarak ele alamadığını düşündükleri biçimsel genel denge modellerinden duydukları hoşnutsuzluk dikkate alındığında, Hayek'te ne böyle bir mekanizmanın gerçekte nasıl çalıştığına ilişkin bir açıklama, ne de bu mekanizmanın neden her zaman toplumsal bakımdan istenilir sonuçlar (etkin kaynak dağılımı gibi) ortaya çıkardığı konusunda bir açıklama bulmak pek mümkün değildir. Hayek'in teorisinin (ya da bütün "Görünmez El" kavrayışlarının) dayandığı, insanların eylemlerinin, onları bu eyleme yönelten niyet ya da gerekçeler ne olursa olsun, öngöremedikleri, düşünmedikleri ya da istemedikleri sonuçlar yaratacağını öngören "niyetli eylemin niyetlenilmemiş sonuçları" hipotezi tek başına, ne böyle bir düzenin nasıl ortaya çıktığını ne de neden her zaman kaynak dağılımının etkin olacağını açıklamamaktadır.⁵

Bu durum özellikle Hayek'in ya da genel olarak Avusturya iktisadının devrevi dalgalanmalar teorisinde daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Avusturya okulunun benimsediği devrevi dalgalanmalar teorisi (Hayek 1966; Garrsion, 1989, 1996; Ebelling, 2004; Caldwell, 2004: 156-162; Costabile, 2005), esas olarak devrevi dalgalanmaları piyasa sisteminin kendi iç işleyişi sonucu ortaya çıkar diye görmek yerine, bunların nedeninin sistem dışından, genellikle de para otoritesinin davranışından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Genel olarak bu tür dalgalanmaları sistem dışından gelen, daha çok devlet tarafından yapılan müdahalelere sistemin gösterdiği tepki ve sistemin müdahale sonucu bozulan dengeye geri dönüş çabasının sonucu diye gören Avusturya okuluna göre, para arzındaki değişimler, nisbi fiyat yapısını bozmakta ve girişimcilerin nominal fiyat sinyalleri ile nisbi fiyat değişmelerini birbirine karıştırmalarına yol açmaktadır. Bu yüzden normalde reel değişkenler, yani üretim ve istihdam üzerinde bir etki yaratmaması gereken para arzı değişmeleri, sistemin denge durumunu tanımlayan nisbi fiyat yapısını değiştirdiğinden, bu çarpıklık ortadan kalkana kadar reel değişkenler bu dengesizlikten etkilenecektir. Bir başka deyişle devrevi dalgalanmalar karar birimlerinin kararları arasındaki uyumsuzluktan değil, doğrudan doğruya sisteme dışarıdan

yapılan müdahalelerin karar birimlerinin yanlış kararlar almalarına yol açmasından kaynaklanmaktadır.

Hayek'in devrevi dalgalanmalar teorisi, bütünüyle statik denge yaklaşımını varsayar görünmektedir (Caldwell, 2004: 159). Hayek, daha çok Klasik ve Marksist yaklaşımlar tarafından benimsenen, reel nitelikteki devrevi dalgalanmaların sermaye malları üretimi ile tüketim malları üretimi arasındaki, daha çok ekonomik genişleme döneminde ortaya çıkan uyumsuzlukların bir sonucu olduğunu ve bu uyumsuzlukların sistemin denge patikasından sapmasına, hatta giderek krize girmesine yol açtığını ileri süren anlayışı yadsımaktadır. Hayek'e göre böyle bir uyumsuzluk, denge teorisi geçici olarak terk edilmediği sürece ortaya çıkamaz. Böyle bir varsayım ise, bu tür teorilerin dayandığı teorik temellerin, yani denge yaklaşımının kendisinin de reddedilmesi demektir (Caldwell, 2004: 160). Bu durumda denge yaklaşımından vazgeçmeden devrevi dalgalanma yaratmanın tek yolu, Hayek'e (ya da öteki Avusturyalılara) göre, parayı sisteme sokmak ve para-kredi sistemindeki değişmelerin faiz oranının dengeleyici rolünü bozarak dengesizlik ve dalgalanmalar yaratmasına olanak sağlamaktır. Bu bakımdan Hayek'in teorisi, yalnızca para arzındaki artışların yarattığı genel fiyat yükselişlerini dikkate alan Klasik Miktar Teorisi yaklaşımının tersine, para miktarındaki değişmelerin nisbi fiyatlar üzerinde yarattığı değişikliği dikkate almaktadır. Hayek için herhangi bir dalgalanma teorisi mutlaka para ve kredi genişlemesinin nisbi fiyat yapısını değiştirmesi yüzünden sermaye miktarı ile üretim miktarının da değişmesini dikkate almak zorundadır. Para arzının yarattığı fiyat artışlarını nisbi fiyat artışı biçiminde yorumlayan karar birimleri üretim ve tüketim kararlarını değiştireceğinden bir genişleme ortaya çıkacak, ancak bireyler paranın nisbi fiyatlar üzerindeki etkisi ortadan kalktıktan sonra başlangıçtaki planlarına geri dönecekler ve sistem eski dengesine, ancak bu kez daha yüksek bir fiyatlar genel düzeyinden, dönecektir.⁶ Bu teoride ilginç olan nokta, bu tür dengesizliklerin her zaman kendi kendini düzelterek sistemin dengesini yeniden oluşturacaklarına olan inançtır. Bir başka deyişle, zaten varolan ve dışarıdan hangi tür müdahale ya da şok gelirse gelsin kendisini yeniden onaran bir düzen ve gerisindeki denge kavrayışı, Hayek'in ve öteki liberal teorisyenlerin yaklaşımlarının olmazsa olmaz bir parçasıdır. Dengenin varolduğu ve sistemin kendi işleyişinin doğal bir sonucu olduğu bir kez varsayıldığında, herhangi bir dengesizlik, istikrarsızlık ya da devrevi dalgalanmanın kaynağının sistemin kendi işleyişinde değil, dışarıdan gelen bir müdahalede ya da dışsal bir şokta aranması gerektiği açıktır. Piyasa sistemi, her zaman kendi kendini "düzelterek" istikrarsızlıkların ortaya çıkmasını engelleme, ve dengesizlikleri kendi kendine ortadan kaldırma yeteneğine sahiptir.

Ancak, devrevi dalgalanmaları yalnızca bu düzenin uyum sürecinin bir ürünü diye görmek, statik, zamanın ve değişimin olmadığı bir ortamda geçerli

olacaktır. Dolayısıyla, sorulması gereken asıl soru, değişme ve zaman ile nitelenen dinamik bir ortam içinde dengenin ve giderek kendiliğinden düzenin nasıl olup da ortaya çıkabildiği ve gerçekten de etkin bir biçimde işleyip işlemediği sorularıdır. Bu soruya, denge ve düzenin varlığını en başından varsaymaktan öte bir yanıt veremeyen ve dengesizliklerin kaynağını piyasa sisteminin dışında arayan liberal yaklaşıma karşı, değişme ve dengesizlikleri sermaye birikim sürecinin merkezine alan “dinamist” (Costabile, 2005) bir yaklaşımın benimsenmesi, sistemin işleyişinin daha iyi anlaşılması bakımından zorunludur. Bu türden “dinamist” yaklaşımlara örnek olarak, aralarında önemli örtüşmeler bulunan Klasik, Marksist, Keynesyen ve Schumpeterci yaklaşımlar verilebilir. Bu yaklaşımların hepsi, sistemin kendi başına bırakıldığında istikrarlı bir denge yaratma kapasitesinin olmadığı (özellikle Keynesci bakış açısı), ya da hatta sistemin kendi varlığını sürdürebilmesinin giderek dengesizlik, devrevi dalgalanma ve hatta krizleri gerektirdiğini (Klasik-Marksist ve Schumpeterci bakış açıları) ileri sürmektedir.

3. DİYAKRONİK ÇERÇEVE: KEYNESCI KOORDİNASYON SORUNU

Bilindiği gibi, piyasa sisteminin kendi başına bırakıldığında istikrarlı bir tam istihdam dengesine ulaşamayacağı görüşü Keynes’in *Genel Teori*’sinin (Keynes, 1936) ⁷ temel mesajı olarak kabul edilmektedir. Keynes’in temel argümanı, genel olarak Klasik yaklaşımda (bir ölçüde Smith ve özellikle Ricardo’da) kabul edilen ünlü Say Yasası’nın eleştirisine dayanmaktadır.⁸ Say Yasasının geçerliliği, iki temel argümana bağlıdır: ilk olarak Klasik “ikilik” (*dichotomy*) anlayışının dayandığı, paranın yalnızca bir değişim (mübadele) aracı olarak talep edildiği, yani paranın yalnızca değişimde kullanıldığı görüşü, ikinci olarak da uzun dönem dengesizlik, değişme ve sermaye birikim sorunlarının gözardı edilmesine yol açacak biçimde, girişimcinin payı olan karın, sermaye birikimini sağlayan bir artık kategorisi olarak görülmek yerine yalnızca üretim maliyetlerinden birisi ya da “normal kar” olarak görülmesidir. Keynes’in liberal anlayışa yönelik eleştirilerinin bu iki kabulün de yadsınmasına dayandığı söylenebilir de, Keynes’in Say Yasasına yönelik eleştirilerinin daha çok, paranın değişim aracı olma işlevinin yanısıra, bir servet unsuru da olması, yani bireylerin servetlerinin bir bölümünü para olarak ellerinde tutmak istemelerine dayandığı söylenebilir. Böyle bir durum, ekonominin reel kesimi (istihdam ve üretim alanı) ile parasal kesimi arasındaki ikiliği ortadan kaldırmakta, parasal unsurlar her zaman reel unsurları etkilemektedir. Yani Keynes’in temel analiz birimi “parasal üretim ekonomisi”dir. Böyle bir ekonomide ise, Say Yasasının geçerli olması, yani tam istihdam dengesini sağlayacak toplam arz – toplam talep eşitliği, ya da aynı anlama gelmek üzere, planlanmış yatırımlar ile planlanmış tasarruflar arasındaki eşitlik, ancak

tesadüfen gerçekleşebilir. Bunun temel nedeni, üretim ve tüketim (yatırım ve tasarruf) kararlarının farklı birimler tarafından verilmesi ve bu iki karar kümesinin birbiriyle uyum içinde olmasının, müdahale edilmeyen bir ekonomide ancak tesadüfen gerçekleşebileceğidir.

Keynes, kendi teorisini geleneksel teoriden ayıran en önemli iki özelliğin belirsizlik yaklaşımı ile output için “bir bütün olarak” arz ve talep (efektif talep ilkesi) olduğunu belirtmektedir (Keynes, 1973: 109). Gelecek hakkında sayısal olasılıklar ya da matematiksel beklentiler hesaplamının mümkün olmadığı bir durumu niteleyen belirsizlik altında, bireylerin bir biçimde oluşturdukları subjektif olasılık yapıları her zaman beklenmedik dışsal kaymalara uğrayabileceği için, bireylerin beklentileri ve bu beklentilerin belirsizlik yüzünden kaymalara uğraması etkisini özellikle para, faiz ve yatırım üzerinde göstermektedir (Keynes, 1973: 114-116). Geleceğin belirsizliği yüzünden, yatırımcıların beklentilerini oluşturmada genel olarak izledikleri strateji, kendisinden daha iyi bilgilendiğini düşündüğü diğer bireylerin ortak yargısına ulaşmaya çalışmak, yani çoğunluğun ortalama görüşünü tahmin etmek biçimindedir (Keynes, 1973: 114). Böylece sermaye piyasalarındaki temel davranış biçimi, piyasada belirlenen “uzlaşımı” (*convention*) izleme eğilimi olacak ve bu uzlaşımın özü de, değişme beklemek için kesin nedenler olmadığı sürece, “varolan durumun sonsuza kadar devam edeceği” varsayımına dayanacaktır (Keynes, 1936: 152). Buna rağmen, piyasa psikolojisine bağlı olan bu uzlaşım güvenilir niteliktedir ve ani değişmelere uğrayabilir (Keynes, 1936: 154). Bu durum, her ikisi de geleceğe ilişkin beklentilere bağlı olan likidite tercih ve sermayenin marjinal etkinliği fonksiyonlarının ani kaymalara uğrayabileceği anlamına gelir; bu yüzden de, ekonomide tam istihdamı sağlayacak efektif talep düzeyi, ancak tesadüfen gerçekleştirilebilecek, daha önemlisi de, sistem kendi kendine, bir kez sağlansa bile tam istihdam düzeyini sürdüremeyecektir. Başka bir deyişle, belirsizliklerle tanımlanan bir ortamda Say Yasasının geçerli olması ancak bir hayaldir.

Bununla birlikte, böyle bir çerçeve, önemli bir analitik sorunu beraberinde getirmektedir. Keynes’in belirsizlik altında piyasaların davranış biçimine ilişkin açık bir mekanizma ortaya koymaması, yalnızca “varolan durumun sonsuza kadar devam edeceği” varsayımının beklentilerde temel alındığını varsayması, aslında beklentilerin analizde dışsallaştırılmış olduğunu göstermektedir. Beklentilerin veri olarak alınması, efektif talep ilkesinin ortaya konmasında yararlı olduğu halde (Kregel, 1976: 211-13), yukarıda sözü edilen dinamik çerçeveyi ortadan kaldıracak ve yalnızca beklenti düzeylerindeki kaymaların yol açtığı değişmelerin incelenebileceği karşılaştırmalı statik bir yapıya, ya da en azından farklı beklenti düzeylerinin veri olarak alındığı ardışık dönemleri dikkate alan “kayan denge” (*shifting equilibrium*) yaklaşımının benimsenmesine yol açacaktır. Her bir dönem içinde, farklı bir beklenti

düzeyine karşılık gelen bir yatırımın marjinal etkinliği fonksiyonu ile bir faiz oranından söz etmenin mümkün olduğu böyle bir çerçevede, beklenti düzeyleri ya da piyasa psikolojisi değiştikçe hem yatırım hem de hatta para talep fonksiyonları kaymalar göstermektedir. bu ise analizin kapsamını önemli ölçüde daraltmaktadır, çünkü beklentiler piyasa psikolojisindeki değişmelere karşı böyle dalgalanmalar gösteriyorsa, özellikle bir dönemden diğerine geçişte yatırım ve istihdam hacminin belirlenemez olması kaçınılmaz hale gelmektedir (Targetti ve Kinda-Hass, 1982: 251-53). Bu durum bir yandan denge istihdam ve gelir düzeyine ulaşmayı olanaksız hale getirirken, daha da önemlisi, her yeni beklenti düzeyine karşılık gelen farklı bir istihdam ve gelir düzeyi sözkonusu olduğundan, beklentiler değiştikçe denge düzeylerinin kendisi değişecek ve hiçbir zaman dengeden söz edilemeyecektir. Böyle bir sonucu engellemenin tek yolu beklentileri veri olarak almak, ancak bunların her zaman ani ve şiddetli kaymalara uğrayabileceğini gözden kaçırmamaktır.

Aslında böyle bir bakış açısı, kapitalist sermaye birikim sürecinin tümüyle dengesizliklerle, dalgalanmalarla dolu olduğunun da kabul edilmesi demektir. Başka bir deyişle, kapitalist bir ekonomideki sermaye birikim süreci, açıklanabilir bir süreç olmak yerine tümüyle girişimcilerin “hayvani güdülerine” yani girişimciyi “eylemsizlik yerine eyleme yönelten, kendiliğinden gelen bir dürtü”ye bağlı görünmektedir (Keynes, 1936: 161). Sermaye birikiminin böyle psikolojik ve kurumsal etkenlere bağımlı olması, dinamik bir ortamda koordinasyon sorununun çözümünün, yani tüketim kararları ile yatırım kararları arasındaki uyumun sağlanmasının ne kadar zor ve raslantılara bağlı olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi Keynes’in bu soruna yönelik çözüm önerisi, “yatırımın bir ölçüde kapsamlı bir biçimde toplumsallaştırılması” (Keynes, 1936: 378) yani, devletin yatırım-tasarruf dengesizliğini gidermek için ekonomiye müdahale etmesidir.

Bu durum, Keynes’in *Genel Teorisinin* birbirine rakip olan iki ayrı “vizyonun” etkisi altında olduğunu göstermektedir (Özel, 2007). Bir yandan diyakronik bir yapı altında, özellikle “kayan” ya da “geçici” denge kavrayışlarının egemen olduğu bir vizyon (*Keynes I*), öte yandan da kapitalist sermaye birikim sürecinin dinamik, dengesizliklerle dolu, öngörülemez ve kontrol edilemez bir süreç olduğuna ilişkin bir vizyon (*Keynes II*). Bu iki vizyon arasındaki fark, özellikle Keynesci teorinin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda önemli tartışmalar yaratmıştır. Daha çok IS-LM Keynesçiliğinin benimsediği çerçeve, *Keynes I*’i temel alırken, Post-Keynesci yaklaşımların⁹ *Keynes II*’ye yakın durduğu görülmektedir. Keynes’in kendisi de, para, zaman ve sermaye birikiminin ortaya çıkardığı bu tür sorunlarla baş edebilmek ve ekonomik politikalara bir rol sağlayabilmek için *Keynes I*’i öne çıkarır görünmektedir. Bu vizyonun benimser görüldüğü karşılaştırmalı statik analiz ya da denge istihdam ve gelir düzeyinin kendisinin her seferinde değiştiği bir

tür “kayan denge” analizi, sermaye birikiminin ve büyümenin sözkonusu olduğu bir ortamda koordinasyon sorununun nasıl çözülebileceği sorusunu yanıtsız bırakmaktadır. Başka deyişle Keynes’in analizi, sermaye birikiminin sözkonusu olmadığı kısa dönemle sınırlı olduğundan, aslında uzun bir dönem boyunca sürekli olarak ortaya çıkan dengesizliklerle dolu, hatta “yaratıcı yıkım” süreci ile nitelenen kapitalist sermaye birikim sürecinin yarattığı dinamik sorunlardan kaçınmaya çalışır görünmektedir. Bir başka deyişle Keynes’in analiz çerçevesi diyakronik olsa da, potansiyel olarak evrimci bir vizyona da sahiptir. Ne var ki, Keynes teorisinin yalnızca “Görünmez Ters El” sonuçlarını vurgulama isteğinde görünmektedir. Buna karşılık, sermaye birikimini analizlerine temel alan ve yarattığı dengesizlikleri vurgulamaktan çekinmeyen bir bakış açısı, Klasik ve Marksist iktisadi analizlerde bulunabilir.

4. DİNAMİK KOORDİNASYON I: KLASİK-MARKSİST BİRİKİM ANALİZİ

Daha çok Adam Smith ile David Ricardo’nun temsil ettiği Klasik iktisat ile Marksist iktisat yaklaşımlarına göre iktisat, esas olarak uzun dönemli *sermaye birikimini* ve dolayısıyla da üretim ve toplam ürünün toplumdaki sınıflar arasındaki bölüşümünü açıklamaya yönelmekte, bu yüzden de kavramsal çerçeve itibarıyla dinamik bir nitelik taşımaktadır (Özel, 2001). Bu çerçevede dinamizmi sağlayan unsur rekabet ve sermaye birikim süreçleridir; “serbest” rekabet bir yandan sistemi uzun dönemde kâr oranlarının bütün sektörler arasında eşitleyen kâr oranına karşılık gelen denge fiyatlarını tanımlayan “çekim merkezi”ne (*center of gravity*) götürürken öte yandan da uzun dönemde girişimcilerin kârlarını artırabilmeleri için yeni teknolojileri devreye sokarak teknoloji düzeyini ve sanayi yapısını değiştirmek biçimindeki daha dinamik bir rolü de yerine getirmektedir (Tanyeri, 2000). Rekabet sürecinin hem sistemi dengeye doğru götüren “çekim” etkisinin, hem de dengesizliğe yol açan “merkezkaç” etkilerinin bir arada ele alındığı bu çerçevede (Ertürk, 1996: 373-74), rekabet ve sermaye birikim süreçleri sürekli olarak dengesizlik hatta krizler yaratma potansiyeline sahip süreçler diye görülmektedir. İster Ricardo’nun sermaye birikimi sürecinde eninde sonunda gerçekleşeceğini ileri sürdüğü “durgun durum” anlayışında olsun, isterse de Marx’ın “kâr oranlarının eğilimsel düşüş yasası” (Marx, 1981: 317-39) anlayışında olsun, Klasik-Marksist analiz, sermaye birikimin kaynağı olan artığın bir süre sonra azalacağını ya da ortadan kalkacağını, bunun da, bölüşüm sorununun giderek ağırlaşmasının da katkısıyla, sermaye birikimini kesintiye uğratacağını ileri sürmektedir. Başka deyişle, analizin her aşamasında kendisini gösteren, artığın nasıl bölüşüleceği ile nasıl kullanılacağı (sermaye birikim) sorunları ile bu sorunların gerisinde yer alan sınıfsal ilişki ve gerilimler ile teknolojik gelişme, eninde sonunda sistemin kendisini yeniden üretmesini

güçleştirmekte, hatta olanaksız hale getirmektedir. Aslında bu sorun, teknolojik değişimin olmadığı, basit yeniden üretim modeli gibi tümüyle statik bir modelde bile ortaya çıkabilen bir sorundur. Örneğin Ricardo'daki sermaye birikiminin sona erdiği “durgun durum” koşulları, “azalan verimler yasası” ile Malthuscu nüfus teorisinin varlığı yüzünden ortaya çıkar. Ancak özellikle Smith'in vurguladığı teknolojik gelişmenin varlığı durumunda, böyle bir statik çerçevenin yeterli olmayacağı açıktır. Teknolojik gelişme firmaların rekabet baskısına karşı kârlarını korumak ve artırmak için kullanabilecekleri en önemli araçlardan birisidir; sermaye birikimi sonucu ortaya çıkan kâr oranları düşüşünü telafi etmek, yeni üretim tekniklerini, yeni pazarları, yeni ürünleri ve yeni iş örgütlenmelerini arayıp bunları uygulamaya sokmayı gerektirmektedir (Tanyeri, 2000: 319). Bu durumda ise statik model yeterli olamaz. Klasik iktisatta teknolojik gelişme, yatırımlar yoluyla gerçekleşmekte, bu da daha fazla makine kullanıldığı anlamına gelmektedir (Ricardo, 1981: 387-390). Ricardo'ya göre makineleşme emek verimliliği artışı ile toplam net ürünün (artığın) artması, ancak ücretlerin payının azalması sonucunu vermektedir (1981: 391-92). Benzer biçimde, Marx da, kapitalist sistemin sürekli olarak periyodik krizlere uğrayacağını ve bu krizlerin giderek şiddetlerini artıracaklarını ileri sürmektedir. Genel olarak, Marksist anlamıyla kriz, kapitalist yeniden üretim sürecinin ekonomik ve politik ilişkilerinde ortaya çıkan genel başarısızlıklar biçiminde anlaşılabilir (Shaikh, 1978: 219).¹⁰ Bu bakımdan kriz kısa dönemli nitelikteki devrevi dalgalanmalardan (*business cycle*) çok uzun dönemli, seküler başarısızlıklara göndermede bulunan bir kavramdır. Aslında, Marx'ta bir değil, üç ayrı kriz teorisinden söz etmek mümkün görünmektedir: bunlardan iki tanesi, öncelikle Say Yasasının reddine yönelik olan ve toplam arzın her durumda toplam talepten fazla olacağını ileri süren “eksik tüketim” teorisi ile; krizi yatırım malları üreten sektörün büyümesi ile tüketim malları üreten sektörün büyümesi arasındaki uyumsuzluğa bağlayan, dolayısıyla da koordinasyon sorununu öne çıkaran “uyumsuzluk” (*disproportionality*) teorisidir. Bir başka teori, de sermaye birikimi ilerledikçe kar oranlarının düşeceğini ileri süren “kar oranlarının eğilimsel düşüş yasası”na dayanan kriz yaklaşımıdır (Marx, 1981: 317-339; Sweezy, 1942: 96-100 ve 156-186). Yine de, aslında Sweezy'nin de belirttiği gibi (1942: 184), eksik tüketim teorisi uyumsuzluk tezinin özel bir hali diye görülebileceğinden, Marx'ta, birbirine alternatif olarak görülebilecek iki temel kriz teorisinin bulunduğu ve eksik tüketimle uyumsuzluk görüşlerinin birlikte ele alınmasının sakınca yaratmayacağı söylenebilir. Bu iki teori de aslında koordinasyonun mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, eksik/tüketim-uyumsuzluk teorileri daha statik bir kavrayışa dayanır gözükürken, “kar oranlarının eğilimsel düşüş yasası”, daha dinamik bir çerçeveyi, uzun dönemde sermayenin organik bileşiminin artışı dikkate almaktadır. Azalan kâr oranı, sistemin artık değer üzerinde yoğunlaşma ve değişir sermayenin yerine sabit sermaye koyma eğiliminden kaynaklanır. Üretken sistemin kullanım değeri üretme kapasitesi sürekli artmaktadır, ancak azalan kâr oranı bu potansiyel kapasitenin tam olarak

gerçekleştirilmesini önler (Desai, 1977: 176-77). Bu durumda teorinin bütün yükü, sermayenin organik bileşimindeki artmanın nedenlerinin neler olabileceği sorusunun yanıtının verilmesinde yatmaktadır. Ancak bu bakımdan Marx'ın teknolojik gelişmeyi daha çok, yalnızca değişir sermayenin yerine sabit sermayenin bulunduğu nicel bir süreç gibi algıladığı söylenebilir. Başka bir deyişle sermaye birikim süreci, giderek sabit sermayenin miktarının arttığı mekanik bir süreç diye görülmektedir.¹¹ Dolayısıyla, Marx'ın kapitalist birikime ilişkin benimsediği vizyon özünde dinamik nitelikte ise de, özellikle kriz teorisinin daha diyakronik bir çerçeveyi benimsediği söylenebilir. Oysa teknolojik gelişme yalnızca emek yerine sabit sermaye ikamesinin ötesinde, nitel bir değişimi, varolan sermayenin bir bölümünün devre dışına çıkarıldığı bir süreci, yani Schumpeterci terimle “yaratıcı yıkım” sürecini de içermektedir. Böyle bir durumda, teknolojik gelişme, bir yandan işgücünün verimini yükselterek artık değer oranının artmasına yol açarken, öte yandan da teknolojik olarak eskiyen sermayenin değersizleşmesine yol açtığından sermayenin organik bileşimindeki düşüşü yavaşlatabilmektedir; bu da aslında kar oranının düşmesinin yavaşlatılması, hatta engellenmesi demektir. Bu bakımdan, aslında Marx'ın yaklaşımının teknolojik gelişmenin bu dinamik ve nitel yönünü öne çıkaran Schumpeter'in yaklaşımıyla desteklenmesi yararlı olabilir.

5. PİYASA SİSTEMİNE DİNAMİK YAKLAŞIMLAR II: DİNAMİK REKABET VE SCHUMPETER

Bugünlerde “evrimci iktisadın”¹² kurucusu olarak da değerlendirilen Schumpeter'in yaklaşımı, esas olarak statik kaynak dağılım sorununu dikkate alan ve rekabetin dengeye götüren rolünü vurgulayan tam rekabet anlayışının yadsınmasına dayanmaktadır. Schumpeter'e göre böyle bir analiz esas olarak, kapitalizmin hiçbir zaman tam rekabet yaklaşımının benimsediği türden bir durgunluk içinde olamayacağı gerçeğini gözden kaçırmaktadır (Schumpeter, 1943: 82). Başka deyişle böyle bir yaklaşım, girişimcilerin kendi arasındaki rekabetin, onları piyasanın ya da endüstrinin yapısını bile değiştirebilecek nitelikteki teknolojik yenilikleri ya da yeni üretim yöntemlerini benimsemeye yöneltebilmesi gibi bir olasılığı gözardı etmektedir. Bu bakış açısına göre, girişimci sürekli olarak gerçekleştirdiği yenilikler yoluyla kâr fırsatlarının peşinde koşmakta, bu da rekabet sürecinin dinamik bir özellik kazanmasına yol açmaktadır. Girişimcinin yenilikleri üretim sürecine sokma rolünü en çok vurgulayan yazarın Schumpeter olduğu tartışmasızdır. Bu bakımdan Schumpeter'in Avusturya iktisadı, Klasik-Marksist iktisat ve hatta toplumsal kurumların evrim sürecini vurgulayan evrimci iktisadın kesişme noktasında durduğunu söylemek mümkün görünmektedir (Catephores, 1994; Güler-Aydın, 2008).

Schumpeter'in evrim anlayışını kavrayabilmeni anahtarı, onun “yenilik” anlayışıdır. Schumpeter'e göre yenilik, “ekonomik sistemin bir normdan ötekine, aradaki geçişin küçük küçük parçalara bölünemeyecek biçimde olduğu biçimdeki geçişi”ni (Schumpeter, 2005: 115) nitelemektedir. Böyle anlaşılan yenilik kavramına dayanan “gelişme” anlayışına göre, “eski biçimden başlandığında, yeni biçime küçük küçük adımlarla gerçekleşen bir adaptasyonla erişilemez olmalıdır” (Schumpeter, 2005: 113). “*Natura non facit saltum*” ilkesinin ihlali olan bu türden radikal sıçrama ya da kopuşlar, sistemin evrimci bir biçimde ilerlediği anlamına gelmektedir.

Schumpeter'in gelişme anlayışının önemli bir içermesi, yeniliğin, “çevresel unsurlarla” açıklanamayacak biçimdeki “sanatsal yaratılar” örneğinde olduğu gibi, analize bir belirsizlik ve benzersizlik unsuru sokmasıdır (Schumpeter, 2005: 112-13). Bu anlayış, toplumsal, ekonomik ve tarihsel evrim sürecinin, yeniliklerle başlayan, bu yeniliklerin rutinleşmesinin ardından yeni bir sıçramanın, yeniliğin geldiği türden bir “kesintili denge” (*punctuated equilibrium*) biçimde anlaşılması gerektiği anlamına gelmektedir (Araz-Takay ve Özel, 2008). Bu anlayışta, evrimin doğrusal olmayan, tersinemez (*irreversible*) nitelikteki, rasgele mutasyonlar, “dallanmalar” (*bifurcation* ve bire bir olmayan eşlemelerle (*one-to-many-mapping*) ilerleyen, bu yüzden de kimi “oluşan” (*emergent*), belirlenemez ve öngörülemez sonuçlar yaratabilecek bir süreç olarak kavrandığı söylenebilir (Foster 2000; Foster and Metcalfe 2001; Faberberg 2003; Metcalfe and Foster 2004). Böyle bir evrim anlayışının analitik boyutları Tablo 2'de verilmektedir.

Bu evrim anlayışının en iyi örneği, Schumpeter'in rekabet ve devrevi dalgalanmalar teorisidir. Bilindiği gibi her iki teorinin temelinde de girişimci ve onun yenilik yaratma eğilimi bulunmaktadır. Schumpeter'e göre (1911, 1928, 1943, 1946, 1947), rekabet ve birikim süreçleri, per zaman yeni üretim yöntemleri, yeni endüstri organizasyon biçimleri, yeni taşımacılık yöntemleri ve yeni piyasalar bulma çabasına dayanan bir “yaratıcı yıkım” süreci ile nitelenmektedir (Schumpeter, 1942: 83; McDaniel, 2005; Ebner, 2006). Piyasa sisteminin, yapısal istikrarsızlık eğilimi içeren, dinamik bir sistem olmasına neden olan yaratıcı yıkım, teknolojik değişme yoluyla ekonomik yapının içeriden dönüştürüldüğü, eski olanın yok edilerek yerine yeni bir yapının geçirildiği bir “süreçtir. Girişimci sürekli olarak yenilikleri piyasa sürecine getirmek, böylelikle de rakiplerine rekabet avantajı sağlamak yoluyla kâr fırsatları peşine düştüğünden, kârın kendisi, bu yeniliklerin sonucu olarak ortaya çıkan bir rant-benzeri (*quasi-rent*) olarak ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle kâr, yenilik getiren girişimcinin, bu yeniliğin piyasaya girişiyle rakiplerin bu yeniliği taklit etme ya da onu daha üstün bir yenilikle aşma konusunda başarılı oldukları dönem arasında sahip olduğu geçici tekel olmanın sağladığı bir ranttır.

Tablo 2. Evrimci İktisadın Temel Özellikleri

	<i>STATİK/KARŞILAŞTIRMALI STATİK</i>	<i>EVİRİMSEL</i>
<i>DEĞİŞME</i>	“Nedensel” niceliksel: Fonksiyonel, Doğrusal, Tersinir (<i>Reversible</i>): Çok nedenden tek sonuca (<i>Many-to-one-mapping</i>)	“Gelişme,” Yenilik” Uyarlamacı, Doğrusal Olmayan, Tersinemez (<i>Irreversible</i>) Tek Nedenden çok sonuca/Dallanma (<i>One-to-many-mapping/Bifurcation</i>)
<i>DENGE</i>	“Newtoncu”: Güçler arası denge Denge ve Dengesizlik (<i>Disequilibrium</i>)	Termodinamik: Yapısal Değişme Yokluğu Kesintili Denge (<i>Punctuated Equilibrium</i>) Dengedışılık (<i>Nonequilibrium</i>);
<i>DÜZEN</i>	Kendiliğinden İstikrarlı (Optimizasyona dayanan; kesintisiz)	Oluşan (<i>Emergent</i>) İstikrarsız/Dağılan (<i>Dissipative</i>) (Rutinlere dayanan; yeniliklerle kesilen)
<i>EVİRİM SÜRECİ</i>	Doğal Seçilim: (Görünmez El) Belirli, deterministik ve etkin (niyetlenilmemiş) sonuçlar: “Görünmez El”: Neoklasik; Avusturya; “Görünmez Ters El”: Keynesci	Rasgele Mutasyon (yenilik) Oluşan, belirsiz ve öngörülmeyen niyetlenilmemiş sonuçlar: “Evrimci El”

Kaynak: Foster (2000) ve Schumpeter (2005)’ten hareketle hazırlanmıştır.

Zaman içerisinde Schumpeter’in yeniliğin kaynağı konusundaki düşüncelerinde değişimler olsa da,¹³ Schumpeter’in her zaman rekabeti dinamik, hatta istikrarsızlık ve dengesizlik yaratan bir süreç diye gördüğü kuşkusuzdur. İster girişimcinin isterse de araştırma-geliştirme etkinliklerinin rolü öne çıkarılsın, rekabet her durumda, sürekli olarak yeni kâr fırsatlarının yaratıldığı, endüstri ve piyasanın sürekli olarak devrimci dönüşümler yaşadığı dinamik bir süreç olarak algılanmaktadır. Bu anlayış, Schumpeter’in devrevi dalgalanmalar teorisine de yansımaktadır (Schumpeter, 1939). Bu teori, yeniliğin ortaya çıkışından sonra kredi piyasasındaki genişlemeler sonucu ortaya çıkan genişlemenin, yeniliğin yayılmasının ardından rutinleşmesi ile birlikte tekrar daralmanın ortaya çıkacağını, bunun da bir sonraki radikal yeniliğe kadar süreceğini belirtmektedir. Her ne kadar bu teori, özünde Avusturya iktisadının devrevi dalgalanmalar teorisine benzerlik gösteriyor ise de, Schumpeter’in yenilik ve gelişme anlayışı, bir sonraki genişleme döneminin, radikal yeniliklerin ardından gelen yeni bir “teknolojik paradigma” (Dosi *et al.*, 1988) yüzünden hem ekonomik hem de toplumsal olarak eskisinden son

derece farklı bir yapısal dönüşüme karşılık geleceği öne sürülebilir. Bu bakımdan da Schumpeter'in sermaye birikim anlayışının, tıpkı Marx'ın anlayışı gibi, üretimdeki rutinleşmiş yöntemlerin bütün potansiyellerinin kullanıldığında, sistemin yapısında zaten varolan kriz eğilimlerinin kendilerini daha şiddetli biçimde gösterdiği “zor zamanlarda” uygulamaya konan radikal yenilikler tarafından kesintiye uğratıldığı bir süreci nitelediğini ileri sürmek mümkün görünmektedir (Keklik, 2003). Bu “kesintili denge” süreci kapitalizmin gelişimi içinde yeniliklerin araştırma-geliştirme harcamalarını göze alan oligopolistik, büyük şirketlerin denetimine girmiş olması anlamında “kurumlaşmış” nitelikte olsa da, piyasa sisteminin dinamizmini bugün de sürdürdüğünü görmek mümkündür. Böyle bir anlayış, aslında devrevi dalgalanmalar ya da krizlerin sistemin yenilenmesine neden olarak kendisini yeniden üretmesine yol açmaktadır. Her ne kadar Schumpeter bu kurumlaşma ve “rasyonelleşme” sürecinin girişimcinin yenilik yaratma kapasitesini ortadan kaldırarak onu bürokratik yapının bir dişlisi haline getireceğini düşündüğünden “kapitalist sistem aynı zamanda kendi kurumsal çerçevesine saldırmaktadır” (Schumpeter 1943: 141) dese de, bu aslında, sermaye birikim sürecinin hem denge hem de dengesizlik hatta kriz yaratma eğilimini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Schumpeter'in (ve Marx'ın) yaklaşımlarının benimsediği koordinasyon çerçevesi, yalnızca optimal olmayan sonuçlara yol açması anlamında “Görünmez Ters El” (*Invisible Backhand*) yaratmakla kalmaz, kendiliğinden oluşsa da (*emergent*), ancak istikrarsızlık ve hatta dağılan yapılar (*dissipative structures*) özelliği taşıyan bir “Evrimci El” (*Evolutionary Hand*) kavrayışı (Dosi *et al.*, 1989) yaratabilir. Böyle bir anlayış, tam anlamıyla “dinamik” bir çerçevenin neredeyse kaçınılmaz sonucu olacaktır. Aslında, bugüne değin böyle bir çerçeve, Marshall'ın yukarıda dile getirilen özleminde olduğu gibi, iktisadın tarihinde bir “temenni” olarak kalmış görünmektedir. İktisada yönelik evrimci bakış açısı, en azından Marx ve Veblen'den (1898)¹⁴ bu yana, birçok iktisatçının “preanalitik vizyonu”nu belirlemektedir. Ancak yine de, özellikle bugünlerde, bu vizyona uygun, karmaşıklık ve mutasyon düşüncesini öne çıkaran analitik çerçevelerin geliştirilmesi daha kolay görünmektedir (Foster, 2000; Foster and Metcalfe, 2001; Metcalfe and Foster, 2004).

SONUÇ

Yukarıdaki tartışmanın ışığında, daha önce belirlenen ölçütlere göre, yani senkronik, diyakronik ve dinamik çerçevelere ve benimsenen modellerin “tekleyen” ya da “teklemeyen” modeller olup olmadığına göre değişik iktisadi okul ve yaklaşımları aşağıdaki gibi sınıflamak mümkündür (Tablo 3):

Tablo 3. İktisadi Okullar ve Analiz Çerçeveleri

	Senkronik	Diya kronik	Dinamik	Düzen
Klasik-Marksist	√	√	√	Görünmez Ters El/ Evrimci El?
Neoklasik	√			Görünmez El
Keynes I		√		Görünmez Ters El
Keynes II		√	√	Evrimci El?
Avusturya		√		Görünmez El
Evrimci			√	Evrimci El

Böyle bir sınıflama, farklı iktisadi düşünce okullarının benimsedikleri yöntem, analiz çerçevesi ve düzen anlayışları konusunda ayrımlar yapmayı, dolayısıyla da bu okulları birbiriyle karşılaştırmayı mümkün kılacaktır. Böyle bir sınıflama ve karşılaştırma aşağıda, Tablo 4’te yapılmaktadır.

Tablo 4. İktisadi Düşünce Okullarının Analitik Özellikleri

	NEOKLASİK İKTİSAT	KLASİK-MARKSİST İKTİSAT	AVUSTURYA İKTİSADI	KEYNESÇİ İKTİSAT	EVİRİMCİ İKTİSAT
SİSTEM	Kapalı	Açık	Açık	Kapalı (<i>Keynes I</i>) Açık (<i>Keynes II</i>)	Açık
DENGE	Newtoncu Güçler Eşitliği	“Çekim Merkezi”	“Optimal Planlararası Uyum”	“Kayan/Geçici Denge”	“Dengedışı”
EVİRİM & DÜZEN	Mekanik	Mekanik	Potansiyel olarak Evrimci,	Mekanik (<i>Keynes I</i>) Evrimci (<i>Keynes II</i>),	Evrimci
DÜZEN	Görünmez El	Görünmez Ters El,	Görünmez El	Görünmez Ters El	“Evrimci El”
İSTİKRARSIZLIK KAYNAĞI	Dışsal: (Hükümet, Merkez Bankası, Oligopolistik Yapılar, vs.)	İçsel: Sermaye Birikimi /Kriz ve Kriz Finansal Sistem	Dışsal: (Hükümet, Merkez Bankası, Oligopolistik Yapılar, vs)	İçsel: Finansal Sistem (Say Yasası) Sermaye Birikim (Bıçak Sırtı Denge)	İçsel: Finansal Sistem ve Yaratıcı Yıkım

NOTLAR

¹ Yine de, Smith'in "görünmez el" terimini, daha çok alaycı bir üslupla kullandığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır (bkz. Rotschild, 1994). Aynı biçimde, William D. Gramp (2000), Smith'in terimi kullanımının, standart liberal kavrayış da içinde olmak üzere on farklı biçimde yorumlanabileceğini ileri sürmektedir.

² Genel denge teorisinin kapsamlı bir sunuşu için bkz. Arrow ve Hahn (1971); Teorinin Türkçe'deki en ayrıntılı sunumu için bakınız Bulutay (1979). Teorinin benimsediği yöntembilgisel çerçevenin eleştirisi için bkz. Özel (2000). Genel denge teorisinin ortaya koyduğu refah teorisi için bkz. Bonner (1986) ve Refah yaklaşımının eleştirisi için bkz. Hunt (1981).

³ Aslında, modeldeki üçüncü bir sorun, dışsallıkların gözardı edilmiş olmasıdır. Dışsallıkların en önemli nedeni olan mülkiyet haklarının tanımlanmasında ortaya çıkan güçlükler piyasa oluşumunu engelleyebildiğinden, kaynak dağılımının etkinliğini bozmaktadır (Günalp, 2004).

⁴ Modeldeki ikinci bir *deus ex machina* da, girişimci faktördür ; bu konuya aşağıda değinilecektir.

⁵ Aslında Hayek, bu kendiliğinden düzenin yalnızca sosyal evrim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Ancak burada, nedensel mekanizma yokluğunun yanı sıra, evrim sürecinin her zaman en iyi sonucu vereceği gibi, biyolojik evrim anlayışına ters düşen bir kabul de sözkonusudur. Bkz. Hodgson (1993: Bölüm 12) ve Vanberg (1986).

⁶ Aslında, 18. yüzyıl iktisatçısının adından hareketle "Cantillon etkisi" de denen bu süreç, yalnızca Avusturya okulunun değil, rasyonel beklentiler/yeni klasik okul da dahil olmak üzere genel olarak her türden liberal yaklaşımın benimsediği devrevi dalgalanmalar teorilerinin temelinde yer almaktadır. Yeni Klasik okulun devrevi dalgalanmalar teorisinin Avusturya okulunkine ile olan benzerlikleri için bkz. Hoover (1984).

⁷ Keynes'in yaklaşımı hakkında bkz. Tanyeri (1994, 1998, 2005).

⁸ Ricardo ile Malthus arasındaki ünlü "genel fazlalık" (*general glut*) tartışması da Say Yasasının geçerliliğine ilişkin bir tartışmadır. Keynes *Genel Teori*'de, kendi öncüllerinden en önemlilerinden birisinin Malthus olduğunu belirtmektedir (Keynes 1936: 362-364).

⁹ Keynesci analizi sermaye birikim sürecinin dengesizlik ve devrevi dalgalanmaları da ele alabilecek bir biçimde genişletmeye yönelik "Post Keynesci" çabalar, özellikle yatırımları bu tür dalgalanmaların temel nedenleri arasında görmektedir. Bkz. Harcourt ve Hamouda (1988).

¹⁰ Marksist kriz teorileri hakkında genel bilgi için ayrıca bkz. Sweezy (1942); Jacoby (1975), (Desai , 1977: 176-77), Goldstein (1999).

¹¹ Bu görüşe, sermayenin organik bileşimi kavramının değer terimleriyle ifade edildiği, bu yüzden fiziksel terimlerle ifade edilen "sermayenin teknik bileşimi" kavramından farklı olduğu; dolayısıyla da sermayenin organik bileşimindeki artışın ille de teknik

bileşimindeki artış biçiminde yorumlanmaması gerektiği biçiminde itiraz edilebilir. Yine de kar oranlarındaki düşüşü açıklayan temel mekanizma olarak sabit sermayedeki artış miktarının, en azından değişir sermayedeki artışa kıyasla daha fazla olacağı düşüncesi, sermayenin teknolojik gelişmeden kaynaklanan nitelik değişimini gözardı etmekte, bu yüzden de mekanik yaklaşımdan kurtulamamaktadır.

¹² Evrimci iktisat hakkında bkz. (Nelson ve Winter 1982; Faberberg 2003). Yaklaşımın temel özellikleri ile değişik anlayışların bir sınıflaması için bkz. Araz-Takay ve Özel (2008).

¹³ Schumpeter (1911), yenilik yaratma sürecinde girişimciye ve küçük firmalara ağırlık verirken Schumpeter (1928)'den itibaren yeniliğin temel kaynağı olarak yüksek derecede oligopolistik endüstrilerde çalışan büyük firmalar öne çıkar görünmektedir. Bu anlayış, Schumpeter (1943)'ün temelini oluşturmaktadır.

¹⁴ Veblen, iktisadi analizin dinamik olma zorunluluğunu vurgulayan ve analiz ya da görüşlerinin genel denge çerçevesinde değerlendirilmesinin mümkün olmadığı iktisatçılardandır. Örneğin, Veblen'in "Neden İktisat Evrimci bir Bilim Değildir?" (Veblen 1898) başlıklı ünlü yazısı, zamanın ve dinamik analizin neoklasik analizde kendisine yer bulamadığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Veblen'in kendi yaklaşımı daha çok vizyon düzeyinde kalmaktadır (Araz-Takay ve Özel 2008).

KAYNAKÇA

- Araz-Takay, B. and H. Özel (2008) "Schumpeter and the Evolutionary Economics: Three Conceptual Issues", 12th Annual Conference of the European Society for the History of Economic Thought: Development and Transition in the History of Economic Thought, Konferans tebliğ, Prague, 15th – 17th Mayıs.
- Arrow, K. (1994) "Methodological Individualism and Social Knowledge", **American Economic Review, Papers and Proceedings**, 84(2), 1-9.
- Arrow, K. and F. Hahn (1971) **General Competitive Analysis**, San Fransisco: Holden-Day.
- Audretsch, D.B, W.J. Baumol and A. E. Burke (2001) "Competition Policy in Dynamic Markets", **International Journal of Industrial Organization**, 19, 613-634.
- Bhaskar, R. (1975) **A Realist Theory of Science**, Leeds: Leeds Books.
- Bonner, J. (1986) **Introduction to the Theory of Social Choice**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Bulutay, T. (1979) **Genel Denge Kuramı**, Ankara: SBF Yayınları.
- Caldwell, B. (1997) "Hayek and Socialism," **The Journal of Economic Literature**, 35(4), 1856-1890.

- Caldwell, B. (2004) **Hayek's Challenge: An Intellectual Biography**, Chicago: Chicago University Press.
- Catephores (1994) "The Imperious Austrian: Schumpeter as Bourgeois Marxist", **New Left Review**, 205 (Mayıs-Haziran), 3-30.
- Costabile, L. (2005) "Money, Cycles and Capital Formation: von Mises the 'Austrian' vs. Robertson the 'Dynamist'", **Cambridge Journal of Economics**, 29 (Şubat), 685-707.
- Desai, M. (1977) **Marksist İktisat Teorisi**, N. Satlıgan (Çev.), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Dosi, G. *et al.* (1988) **Technical Change and Economic Theory**, London: Pinter Publisher.
- Ebeling, R.M. (2004) "Avusturya Okulu'nun Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi", **Piyasa**, 11 (Yaz), 121-126.
- Ebner, A. (2006) "Schumpeterian Entrepreneurship Revisited: Historical Specificity and the Phases of Capitalist Development", **Journal of the History of Economic Thought**, 28(3), 315-32.
- Ertürk, K. (1996) "On the Keynesian Notion of Equilibrium and Dynamics," **Cambridge Journal of Economics**, 20, 371-386.
- Faberberg, J. (2003) "Schumpeter and the Revival of Evolutionary Economics: An Appraisal of the Literature", **Journal of Evolutionary Economics**, 13, 125-59.
- Foster, J. (2000) "Competitive Selection, Self-organization, and Joseph A. Schumpeter", **Journal of Evolutionary Economics**, 10, 311-328.
- Foster, J. and J.S. Metcalfe (2001) **Frontiers of Evolutionary Economics**, Cheltenham: Edward Elgar.
- Garrison, R. (1996) "The Austrian Theory: A Summary", **The Austrian Theory of the Trade Cycle and Other Essays**, Auburn, Alabama: The Mises Institute, 111-122;
- Garrison, R. (1989) "The Austrian Theory of the Business Cycle in the Light of Modern Macroeconomics", **The Review of Austrian Economics**, 3(1), 4- 29.
- Glasman M. (1996) **Unnecessary Suffering: Managing the Market Utopia**, Londra: Verso.

- Goldstein, J.P. (1999) “The Simple Analytics and Empirics of the Cyclical Profit Squeeze and Cyclical Underconsumption Theories: Clearing the Air”, **Review of Radical Political Economics**, 31(2), 74-88.
- Gramp, W.D. (2000) “What Did Smith Mean by the Invisible Hand?”, **Journal of Political Economy**, 108(31), 441-465.
- Güler-Aydın, D. (2008) “Kapitalizmin İstikrarsız Doğası: K. Marx and J.A. Schumpeter”, Basılmamış Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günalp, B. (2004) “Devletin Ekonomideki Rolü”, **Asomedy**, Ocak, 54-55.
- Harcourt, G. and O.F. Hamouda (1988) “Post-Keynesianism: From Criticism to Coherence?”, **Bulletin of Economic Research**, 40(1), 1988, 1-33.
- Hayek, F.A. (1937) Economics and Knowledge,” **Economica**, Vol.4, Reprinted in **Individualism and Economic Order**, Chicago: The University of Chicago Press, 1948, 33-56.
- Hayek, F.A. (1942) “Scientism and the Study of Society: Part I”, **Economica**, 9(35), August, 1942, 267-291.
- Hayek, F.A. (1943) "Scientism and the Study of Society, Part II", **Economica**, 10(37), 34-63.
- Hayek, F.A. (1945) “The Use of Knowledge in Society”, **American Economic Review**, 35(4), 519-30 (tıpkıbasım: **Individualism and Economic Order**, Chicago: The University of Chicago Press, 1948 içinde), 77-91.
- Hayek, F.A. (1948) **Individualism and Economic Order**, Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F.A. (1966) **Monetary Theory and the Trade Cycle**, (çev.: N. Kaldor ve H. M. Croome), New York: Kelley, 1966.
- Hayek, F.A. (1984) “Competition as a Discovery Procedure,” in C. Nishiyama and K. Leube, **The Essence of Hayek**, Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 254-265.
- Hoover, K.D. (1984) “Two Types of Monetarism”, **Journal of Economic Literature**, 22(1), 58-76.
- Hunt, E.K. (1981) “A Radical Critique of Welfare Economics”, **Growth, Profits and Property**, E. J. Nell (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.

- Hunt, E.K. (1992) **History of Economic Thought: A Critical Perspective**, (2. Baskı), New York: Harper Collins Publishers.
- Jacoby, R. (1975). "The Politics of the Crisis Theory: Toward the Critique of Automatic Marxism II", **Telos**, 23 (Bahar), 3-52.
- Keklik, M. (2003) **Schumpeter, Innovation and Growth, Long-cycle Dynamics in the Post-WWII American Manufacturing**, England: Ashgate Publishing.
- Keynes, J.M. (1936) **The General Theory of Employment, Interest and Money**, London: Harcourt, Brace and World Inc.
- Keynes, J.M. (1973) "The General Theory of Employment", in **The Collected Writings of John Maynard Keynes, Vol. XIV: The General Theory and After, Part II: Defence and Development**, Londra, Royal Economic Society, 109-123
- Kregel, J. (1976) "Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and the Post-Keynesians", **Economic Journal**, 86 (Haziran), 211-213.
- Marshall, A. (1920) **Principles of Economics**, (8th ed.)Eighth edition, London: Macmillan and Co., Ltd.,
- Marx, K. (1976) **Capital (Cilt. I)**, (trans. by B. Fowkes), Harmondsworth: Penguin.
- Marx, K. (1981) **Capital (cilt III)**, D. Fernbach (çev.), Harmondsworth: Penguin, 317-39.
- McDaniel, B. (2005) "A Contemporary View of Joseph A. Schumpeter's Theory of the Entrepreneur", **Journal of Economic Issues**, 39(2), 485-89.
- Metcalf, J.S. and J. Foster (2004) **Evolution and Economic Complexity**, Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Nelson, R.R. and S.G. Winter (1982) **An Evolutionary Theory of Economic Change**, Cambridge: Harvard University Press.
- Özel, H. (2000) "The Explanatory Role of the General Equilibrium Theory: An Outline into a Critique of Neoclassical Economics", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 18(1), 257-85.
- Özel, H. (2001) "İktisadi Analiz Tarihine Nasıl Yaklaşmak Gerekir?", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 19(2), 19-38.
- Özel, H. (2007) "The Clash of the Titans: Alternative Visions Underlying the General Theory", **Ekonomický Časopis**, 55(5), 459-475.

- Ricardo, D. (1981) **The Principles of Political Economy and Taxation; The Works and Correspondence of David Ricardo, I**, Piero Sraffa (ed.), London: Royal Economic Society, 119.
- Rotschild, E. (1994) “Adam Smith and the Invisible Hand”, **American Economic Review, Papers and Proceedings**, Mayıs, 319-322.
- Schumpeter, J. (1911) **The Theory of Economic Development**, (gözden geçirilmiş baskı, 1926), Cambridge: Harvard University Press, (1911/1934).
- Schumpeter, J.A. (1928) “The Instability of Capitalism”, **Economic Journal, September**, 361-386, reprinted in **Schumpeter, Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, R. Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, 47-72.
- Schumpeter, J. (1939) **Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process**, (Abridged ed.), New York: McGraw-Hill Book Company.
- Schumpeter, J. (1943) **Capitalism, Socialism and Democracy**, (5th ed.), London: George Allen and Unwin, 1976.
- Schumpeter, J. (1946) “Capitalism”, **Encyclopaedia Britannica**, IV, 801-807; Yeniden basım, Schumpeter, **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, R. Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, 189-210.
- Schumpeter, J. (1946) “Capitalism”, **Encyclopaedia Britannica**, IV, 801-807, reprinted in Schumpeter, **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, R. Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, 189-210.
- Schumpeter, J. (1947) “The Creative Response in Economic History”, **Journal of Economic History**, November, 149-159; Yeniden basım, Schumpeter, **Essays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles, and the Evolution of Capitalism**, R. Clemence (ed.), New Brunswick: Transaction Publishers, 1989, 221-231.
- Schumpeter, J.A. (2005) “Development”, **Journal of Economic Literature**, 43, 108-120.
- Shaikh, A. (1978) “An Introduction to the History of Crisis Theories”, **U.S. Capitalism in Crisis**, New York: Union of Radical Political Economists, 1978, 219.
- Smith, A. (1776) **An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations**, E. Cannan (ed.), The University of Chicago Press, 1976.

- Stigler, G.J. (1952) **The Theory of Price**, New York: Macmillan.
- Sweezy, P. (1942) **The Theory of Capitalist Development**, New York: Monthly Review Press.
- Tanyeri, İ. (1994) “Keynes’de Faiz Oranı, Sermayenin Marjinal Etkinliği ve Yatırım Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 12, 33-50.
- Tanyeri, İ. (1998) “Keynes’in İstihdam ve Ücret Analizi” **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 16(1-2), 29-46.
- Tanyeri, İ. (2000) “Adam Smith’in Rekabet Analizi Üzerine”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 18(1), 307-320.
- Tanyeri, İ. (2005) “Keynes ve Bölüşüm Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 23(1), 29-57.
- Targetti, F. and B. Kinda-Hass (1982) “Kalecki’s Review of Keynes’ General Theory,” **Australian Economic Papers**, December, 251-53.
- Vanberg. V. (1986) “Spontaneous Market Order and and Social Rules: A Critical Examination of F. A. Hayek’s Theory of Cultural Evolution,” **Economics and Philosophy**, 2, 75-100.
- Veblen, T. (1898) “Why Is Economics not an Evolutionary Science”, *Quarterly Journal of Economics*, 12;
<http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/veblen/econevol.txt>
(erişim tarihi: 20/08/2008)
- Ylikoski, P. (1995) “The Invisible Hand and Science”, **Science Studies**, 8, 32-43.